

Creuar fronteres lingüístiques: una experiència d'ensenyament en valencià més enllà de l'aula de compensatòria²

Margarida Castellano i Sanz

Durant el curs escolar 2009-2010 l'IES Músic Martín i Soler de Mislata va participar en un curs a nivell europeu anomenat *Crossing Borders*, coordinat per l'Organització Autònoma de Projectes Educatius Europeus, que pretenia analitzar les situacions educatives en què diàriament es creuen fronteres, siguen aquestes polítiques, geogràfiques, lingüístiques o socials. Des del programa de compensatòria que es duia a terme al centre vam proposar analitzar no només l'atenció a la diversitat que treballàvem al centre sinó que, concretament, la pràctica diària de l'ensenyament del valencià i la immersió lingüística dels alumnes nouvinguts i/o a d'altres alumnes valencians que mai no han tingut la necessitat d'emprar aquesta llengua. La inclusió d'aquesta anàlisi dins el curs Comenius va comportar l'elaboració d'un document explicatiu de la situació de partida, la visita de la professora encarregada del programa de compensatòria a Maastricht, on es va celebrar el curs i es van posar en comú les diferents accions d'atenció a la diversitat, la visita posterior al centre de diferents professors i directors d'instituts de països europeus i, al mes de juny i com a resultat d'aquesta visita dels professors europeus a Mislata, vam programar una visita per part dels nostres alumnes a un centre d'educació secundària de la regió de Veen Landen, tot aprofitant que ens trobàvem fent un viatge interdisciplinar a Holanda: Holanda en bici.

Si ens centrem en primer lloc en el nostre context observarem que, segons la pàgina web del mateix Ajuntament, Mislata (Comarca de l'Horta) compta amb més de 42.000 habitants que viuen en poc menys de 2 quilòmetres quadrats, cosa que converteix aquest nucli urbà en una de les ciutats amb més densitat de població d'Europa. El percentatge de ciutadans provinents d'altres països és d'un 23% i en total hi sumen 96 nacionalitats diferents.

L'IES Músic Martín i Soler, més concretament, comptava el curs 2009-2010 amb un claustre de 52 professors i una xifra d'alumnat de 357, distribuïts en 3 grups de 1^r i de 2ⁿ d'ESO, 4 grups de 3^r i 4^t (un de cada nivell, PDC), un grup del Programa de Qualificació Professional Inicial d'administració de 1^r (PQPI), i 2 grups en cada nivell de batxiller (humanístic i social). La xifra d'alumnat nouvingut durant aquell curs escolar era d'un 19% (67 alumnes), provinents de 23 països diferents, especialment d'Equador, Colòmbia i Bolívia.

Al centre hi ha la possibilitat d'estudiar en valencià al Programa d'Ensenyament en Valencià (PEV) o bé fer una incorporació progressiva de la llengua (PIP). Hem de remarcar que només un 2% de l'alumnat del centre té el valencià com a llengua materna, però és cert que les polítiques lingüístiques aplicades els anys anteriors a les escoles de primària de la ciutat han fet que cada vegada més els alumnes es matriculen al programa d'educació en valencià. Així, al curs 2009-2010, a l'ESO122 alumnes rebien l'educació en valencià i 129 estaven dins el programa d'immersió progressiva. El batxiller, fins avui en dia, només té les dues línies PIP, i el PQPI compta amb un primer any PIP i un segon any PEV. El centre, a més a més, comptava el curs passat amb diferents programes i recursos personals d'atenció a la diversitat, com ara el programa de compensatòria escolar-social i de compensatòria en valencià, una professora encarregada de fer Pedagogia Terapèutica i dos treballadors socials. Enguany aquestes mesures d'atenció s'han vist reduïdes o, fins i tot han desaparegut, com ara el programa de compensatòria i algunes hores dels treballadors socials, que fins aquest curs comptaven amb jornades laborals completes. El programa de compensatòria, més concretament, estava dissenyat per a suplir, d'una banda, les mancances socials i escolars d'alguns alumnes de l'ESO i, de l'altra, les mancances lingüístiques dels alumnes nouvinguts que feia poc menys de 2 anys s'havien incorporat al sistema educatiu valencià. És en aquest programa on vam treballar de manera més metòdica per tal d'aconseguir una competència comunicativa en valencià dels alumnes, tot tenint en compte que l'ensenyament d'una nova llengua està íntimament arrelada a l'ensenyament de la cultura i de la manera d'entendre la societat. Així doncs, una part ben important de la programació dissenyada per al programa de compensatòria incloïa l'educació plurilingüe intercultural, pel fet que no només ensenyàvem llengua i cultura en valencià, sinó que partíem de situacions concretes

² Aquest treball descriu la tasca duta a terme a l'aula de compensatòria de l'IES Músic Martín i Soler de Mislata, treball que va estar integrat al curs 2009-2010 al programa Comenius Life-Long Learning "Crossing Borders", de l'Organisme Autònom de projectes Educatius Europeus (OAPPE).

per a generalitzar aprenentatges comuns, així com també ens ocupàvem de desmuntar prejudicis muntats a partir de la valoració subjectiva de les llengües. És a dir, la nostra proposta girava entorn un aprenentatge de la llengua en contextos plurilingües, enfocat a millorar les quatre destreses comunicatives: la comprensió escrita i oral i l'expressió escrita i oral; aquesta finalitat era comuna no només per als programes de compensació educativa, sinó per a tot un alumnat majoritàriament castellanoparlant i no habitat a l'expressió en valencià. La normalitat del valencià era present al centre, com tot seguit analitzarem, tot i que la llengua vehicular majoritària entre l'alumnat era el castellà.

Farem esment, en aquest punt, a la definició que fa Vicent Pascual³ del model d'educació plurilingüe i intercultural, el qual proposa (10):

- 1- L'adquisició per part de tots els alumnes i els alumnes d'una competència plurilingüe en les llengües d'escolarització, una competència acadèmica elevada en les diferents àrees del currículum adquirida mitjançant l'ús vehicular de tres o més llengües, i la capacitat de conviure en una societat multilingüe i multicultural.
- 2- La potenciació de la nostra llengua i cultura tot convertint-la en el nucli organitzador del currículum i la normalització de l'ús social, administratiu i acadèmic del valencià en els centres i el sistema educatiu.

Hem de ser conscients que ja a la segona dècada del segle XXI, el plurilingüisme es converteix en una realitat i un valor important a tenir en compte a totes les societats. Amb la proposta d'una educació plurilingüe i intercultural allò que pretenem és esborrar la voluntat homogeneïtzadora i discriminatòria d'una certa manera d'entendre la globalització, que deteriora els principis democràtics i intenta endossar la culpa dels mals econòmics i socials a minories, immigrants i grups històricament silenciats. Els professionals de l'educació hem de ser conscients del valor de la pluralitat a la societat que volem. Així, si partim de la base que la diversitat es troba al mateix entramat de cultures "autòctones" i si ens proposem com a fita la recerca dels drets humans fonamentals, entre els quals hi ha l'equitat, l'accés al coneixement i els drets lingüístics, els professors i les professores hem d'assumir un paper clau en una educació de qualitat i arrelada a la realitat del nostre entorn: la responsabilitat de guiar els adolescents cap a una visió oberta de la diversitat com a exponent de canvi social i d'era.

Som conscients que el plurilingüisme és un tret característic de la nostra societat (i del nostre món) que no podem negar, i és per aquesta raó que volem aprofitar aquesta pluralitat per a educar en un projecte intercultural que pretén:

- Respondre a la pluralitat, al dret a l'educació i a les necessitats d'inclusió i de cohesió socials.
- Admetre la pluralitat de llengües i cultures en el territori, així com també la de cadascun dels seus habitants.
- Permetre l'accés equitatiu als recursos disponibles per créixer i progressar, entre els quals s'ho troben els lingüístics.
- Desenvolupar el diàleg intercultural i les capacitats de relació plurilingüe per participar plenament en la vida social.
- Reconèixer i tenir en compte la pluralitat lingüística i cultural, tant del territori com de cadascun dels ciutadans que hi viuen.
- Desenvolupar la competència plurilingüe (CP), el contacte entre cultures i la conscienciació i la reflexió sobre l'alteritat.

D'aquesta manera, allò que vam pretendre durant el curs escolar 2009-2010 fou treballar de manera realista i concreta amb els alumnes que necessitaven una compensació educativa en matèria lingüística i, concretament, en una de les dues llengües oficials: el valencià. Per tal d'aconseguir aquesta fita, no només és bàsica una bona entesa entre el professorat de l'assignatura (que han de coordinar-se constantment) sinó que també ajuda moltíssim a normalitzar la llengua que les tasques que es plantegen siguin interdepartamentals. Com a exemple podem posar dos projectes de viatge que es van treballar durant dos cursos escolars diferents: d'una banda, l'elaboració d'una guia de viatge a Londres, proposada pels departaments de filosofia i valencià i amb l'ajuda del departament d'anglès i d'informàtica i de l'altra, una guia de cicloturisme per a recórrer Holanda en bici, proposada pel departament de valencià i el d'educació física, amb el suport del departament d'orientació i d'informàtica. En tots dos casos, els alumnes de 4t d'ESO (i també 4t PDC) van elaborar durant tot un any acadèmic una guia de viatge tant a Londres com a Holanda, escrita íntegrament en valencià (incloent també el vocabulari de supervivència bàsica

³ Aquesta definició està inclosa dins el document L'escola Valenciana. Un model plurilingüe i intercultural per al sistema educatiu valencià, elaborat per Vicent Pascual per a Escola Valenciana i fet públic el març de 2011 a la col·lecció Les Claus de l'escola. El podeu llegir íntegrament a <http://www.fev.org/lesclaus>.

en anglés i en holandés), presentada per grups cooperatius també en valencià i treballada o bé en les hores del taller de valencià o bé en hores extraescolars disposades per tal d'organitzar bé la preparació i l'estada a ambdós països. En tots dos casos, la manera de treballar era la següent:

En primer lloc, havíem d'organitzar i dividir els alumnes en grups de tres persones, agrupades per interessos que volen investigar. Una vegada dividits els grups, proposàvem entre tots una sèrie de temes relacionats amb el país que visitaríem i que els alumnes havien d'investigar, com ara: dades històriques, personatges famosos, indrets que visitaríem, rutes que havíem de fer, menjar típic i l'origen d'aquest, etc. Tots aquests ítems sobre els quals els alumnes havien d'investigar eren després presentats en una exposició a classe, amb fotografies i material adequat, així com també fèiem ús de la pissarra digital per a marcar rutes o conèixer més informació sobre els llocs que visitaríem.

Els alumnes també eren els encarregats d'organitzar la guia de viatge, que en estar acabada portaríem a imprimir i seria el nostre diari de viatge i la nostra ajuda una vegada allà. A més a més, els mateixos grups d'alumnes que havien presentat qualsevol dels temes en què es dividia la guia, ens fèien de guies per torns i, doncs, havien d'estudiar les maneres en què s'arriba d'un lloc a un altre, així com donar-nos tota la explicació in situ.

D'aquesta manera vam aconseguir que els nostres capaços desenvoluparen no només la competència lingüística en valencià i/o en anglés, sinó també l'audiovisual, la d'autonomia i iniciativa personal, la social, la competència cultural i artística i la del coneixement i interacció amb el món físic. Els alumnes van poder observar el valencià com a una llengua apta per a moure's per Europa i van poder apreciar la utilitat de les llengües segons el context.

Si bé aquest fou un dels projectes amb més èxit pel que fa al treball integral de les competències, utilitzant com a llengua vehicular el valencià, centrem-nos ara en el programa de compensatòria i, concretament, en l'acollida al sistema educatiu en valencià. Aquest programa, tal i com hem assenyalat adés, tenia dues vessants ben diferenciades: d'una banda suplir les mancances que tenen els nouvinguts en llengua catalana i de l'altra, donar atenció als alumnes que necessiten un reforç en matèries troncales, bé perquè provéien de situacions familiars i socials complicades bé perquè el seu nivell cognitiu és baix. En tots dos casos, la xifra d'alumnes per classe no superava els 5-6 alumnes, per la qual cosa s'aprofita molt millor el temps, treballant com es treballa en grups reduïts i fomentant així la familiaritat i la bona entesa entre l'alumnat. En el cas de la compensació en valencià, els alumnes assistien a dues hores de valencià a l'aula de compensatòria i la tercera s'integraven amb el seu grup d'origen. Pel que fa a la compensació escolar-social, depenent de l'informe i l'aprovació del tutor i la coordinació entre la psicopedagoga i la professora de compensatòria, els alumnes podien acudir-hi una o bé dues hores setmanals a classe, i allí revisàvem periòdicament les agendes, organitzàvem la feina i treballàvem aquells aspectes en què els alumnes mostren més dificultat.

Així doncs, tenint en compte el perfil dels alumnes que assistien a les classes de compensatòria en valencià, vam dissenyar dues hores setmanals adreçades a millorar no només la gramàtica i l'aprenentatge de les estructures lingüístiques bàsiques, sinó també l'aprenentatge de la llengua en ús, l'apreciació de la llengua com a mitjà de comunicació real i la coneixença de fets culturals i/o indrets geogràfics importants mitjançant el foment de la lectura i l'ús de les TIC a classe. La tercera de les tres hores obligatòries de l'assignatura, tal i com hem assenyalat adés, els alumnes s'incorporaven a la classe habitual del seu grup, ja que aquesta es dedicava a activitats per a fomentar la comunicació en valencià mitjançant lectures dramatitzades, creacions de situacions comunicatives reals, debats a classe, etc. D'aquesta manera aconseguíem que, un alumnat poc acostumat a interaccionar en valencià, observara aquesta llengua amb la màxima normalitat possible i desmuntara les idees preconcebudes de la llengua com a matèria escolar, únicament. Per tal d'aconseguir aquesta normalitat, doncs, calen esforços globals i és per aquesta raó que la llengua majoritària d'interacció entre el professorat és el valencià: no només a dins de l'aula sinó també com a llengua vehicular. Els cartells i murals que decoren els espais comuns del centre també estan fets en valencià, així com les circulars a les famílies i d'altres documents administratius. La classe de compensatòria, d'altra banda, pretenia convertir-se en una aula d'acollida en el sentit més literal del sintagma: acollida envers persones que vénen d'altres realitats i acollida lingüística al sistema educatiu valencià. És per aquesta raó que era molt important la distribució i organització d'aquesta i per això comentarem les parts més fonamentals i la interacció que hi havia amb l'alumnat. L'aula comptava amb dues grans taules per tal de treballar en equip, quatre ordinadors (més dos portàtils més de l'institut), dos armaris amb diferents recursos per a l'aula, una biblioteca d'aula catalogada pels mateixos alumnes i ampliada amb certa periodicitat (gràcies a l'assignació de 900 euros anuals per al programa), una pissarra, una pantalla per a projectar i dos suros: un per a penjar notícies, fotografies, acudits i frases que

ens han agradat, i l'altre per penjar informació sobre la vida acadèmica o diferents treballs dels alumnes. L'aula, doncs, es convertia així en un lloc on els alumnes podien trobar tot tipus de treballs fets per ells mateixos o bé per la resta de companys que passaven per allà, a més de sentir la satisfacció que allò era una aula seua, doncs eren ells els qui l'havien dissenyada.

Si parlem de l'organització dels continguts, hem de parlar també del foment de la lectura, ja que era a partir de textos (tant literaris com d'altres més quotidians) que els alumnes treballaven els conceptes del currículum. Així, la primera avaluació, l'alumnat va treballar el vocabulari bàsic d'expressió en valencià: saludar, presentar-se, acomiadar-se, el vocabulari de les descripcions, etc.

Així, l'element que cridava l'atenció en entrar a l'aula era un mapamundi que assenyalava els diferents països d'origen dels nostres alumnes. Aquest mapa estava acompanyat d'un text descriptiu no només del país d'origen de cada alumne, sinó també d'una presentació del mateix i de diferents fotografies il·lustratives. Aquest projecte va tenir una durada de tres setmanes i en elles es va treballar el vocabulari de les presentacions i les descripcions, tant de manera escrita com oral, així com mitjançant una dramatització d'una situació d'ús en què dos alumnes es coneixen i es presenten. L'altre gran mural dissenyat pels alumnes era un tauler de suro organitzat en quatre grans apartats: *La notícia de la setmana*, *La frase de la setmana*, *La imatge de la setmana* i *L'acudit de la setmana*. En aquest, setmanalment i per torns, els alumnes penjaven la informació demanada, sempre en valencià i tenint molt en compte una presentació molt acurada. El segon dels taulers de suro l'aprofitàvem per a la informació acadèmica que el centre considerava escaient, un llistat d'errades lingüístiques bàsiques (barbarismes i d'ortografia), diferents postals de diferents indrets del planeta que volíem visitar, així com també vocabulari en altres idiomes, amb la seua traducció al valencià.

Pel que fa a les lectures trimestrals, hem de remarcar que aquestes van estar consensuades amb la resta de professors del departament que impartien classe als grups originaris i, exceptuant les lectures de la primera avaluació, la resta es van poder fer amb normalitat i, fins i tot, vam ampliar les 3 lectures obligatòries anuals (segons la programació del departament) fins a sis. Com que totes les lectures anaven acompanyades d'una sèrie de tasques, la primera avaluació vam decidir llegir diferents rondalles valencianes, per a així treballar l'aprenentatge intercultural: una vegada llegides les rondalles, investigàvem si hi havia cap història semblant a la mitologia i la rondallística dels seus països d'origen. Tot junt amb les Rondalles d'Enric Valor i l'edició de Josep Franco en l'editorial Bromera, vam ajudar-nos de la lectura d'*Un meravellós recull de contes àrabs per a nens i nenes*, de Laila Karrouch. Al final d'aquesta primera avaluació, a més a més, els alumnes van preparar un programa un mural amb els dibuixos i les històries de personatges comuns a les històries infantils dels països que representàvem a l'aula, així com també un programa de ràdio al qual van fer una lectura dramatitzada de la llegenda de l'home del sac, de Josep Franco, i van comentar també els equivalents a aquest personatge en diferents cultures, com ara a Bulgària, Romania, Marroc, Colòmbia, Bolívia, Uruguai i Paraguai.

La segona avaluació vam treballar dues novel·les diferents: *El Diari de la Neus*, i *Els Dimonis de Pandora*, de Silvestre Vilaplana, les mateixes obres que els seus companys de classe estaven llegint a les respectives aules de valencià. D'aquesta manera vam poder treballar el gènere del diari personal, d'una banda i de l'altra, vam treballar la novel·la d'aventures, cercant informació a internet sobre les diferents localitzacions de la novel·la, així com també situant-les a un mapa del País Valencià per a després dissenyar un mural sobre els esdeveniments i els indrets de la novel·la. Aquesta segona avaluació incloïa també una visita a la València Medieval, organitzada pel Departament de Geografia i Història. Els alumnes van aconseguir dissenyar tot el llibret de la visita en valencià, així com completar-lo amb la informació que havien de cercar durant la visita i les diferents fotografies que calien. També durant aquesta avaluació, si bé no en relació amb el foment de la lectura sinó amb la tipologia textual, vam dissenyar tota una seqüència didàctica sobre el text instructiu i, en concret, la recepta de cuina. El projecte incloïa no només el treball d'aquesta tipologia textual, sinó també el vocabulari de la recepta, l'elaboració d'una recepta típica (i senzilla) del seu país i una visita al mercat del nucli urbà per a comprar, en valencià, els ingredients necessaris per a l'elaboració. L'elaboració de la recepta es feia a casa i a classe cadascun dels alumnes el dia següent va portar una ració, per tal de tastar-ho. Aquesta activitat només va suposar una mica més de dificultat amb dos alumnes provinents d'una llar d'acollida que hi ha al nucli urbà. Així com la resta d'alumnes no van tenir impediments per a cuinar les receptes a casa, ací vam haver d'informar els tutors legals i encoratjar-los a cuinar la recepta amb els alumnes cosa que, hem de dir, finalment van fer sense cap més objecció.

La tercera avaluació també vam treballar dues obres diferents: d'una banda els *Contes cruels*, de Jordi Sierra i Fabra i, de l'altra, la dramatització de *Contes per telèfon*, de Gianni Rodari. La lectura de *Contes*

Cruels va anar acompanyada de la projecció de diferents curts de la sèrie *En el mundo a cada rato* i, en acabar, els alumnes van escriure un text argumentatiu amb propostes per a millorar el nostre planeta. Aquests escrits es van publicar a la revista anual de l'institut, *Atenea*. Els *Contes per telèfon*, d'altra banda, els vam aprofitar per a fer una representació teatral, en grups de 3-4 persones i que en acabar el curs es van realitzar a les classes originàries de cadascun dels alumnes del programa de compensatòria, cosa que ja suposava tot un pas endavant per als nostres alumnes: ser capaços d'interpretar una sèrie d'esquetxs en valencià per a la resta dels seus companys que, en principi, no necessiten cap ajuda extra en aquest idioma.

Així doncs, totes aquestes lectures es van treballar tant a l'aula com a casa, sempre amb material complementari i sense oblidar els continguts gramaticals que els nostres alumnes també necessiten i que formen part del currículum del primer cicle d'ESO de l'àrea de valencià: llengua i literatura.

Amb tot, opinem que la idea de treballar els continguts lingüístics i comunicatius de l'àrea de valencià a partir de tasques o projectes, una idea poc estesa entre el professorat de secundària, sembla d'allò més idoni quan es treballa amb grups reduïts i amb un nivell molt bàsic de la llengua vehicular. L'aprenentatge de la llengua, doncs, es fa mitjançant un enfocament noció-funcional, segons el qual no és tan important la correcció gramatical com aconseguir una transmissió de la informació amb èxit. El que és el mateix: no és tan important la forma com el contingut i la finalitat de la comunicació.

Tot plegat, amb aquestes tasques enfocades a atendre la diversitat en l'àrea de valencià: llengua i literatura, hem ajudat també a normalitzar l'ús de la llengua, tot afavorint un aprenentatge plurilingüe i intercultural. El programa de compensatòria, així com els altres programes d'atenció a la diversitat com el PDC o el PQPI demostren que no és la llengua vehicular allò que dificulta o facilita el procés d'aprenentatge, sinó que són altres mesures les que cal tenir en compte: un currículum motivador, el treball en grups reduïts, l'accés a classes pràctiques, etc. L'aprenentatge en valencià, doncs, no és mai un entrebanc al sistema educatiu sinó que, tal i com queda demostrat, facilita la inclusió i enriqueix la visió del món. Saber viure les influències multiculturals diverses i defensar la pròpia identitat són un sol objectiu, en què ens juguem la capacitat de ser i de créixer. En educació, els models de domini lingüístic —d'unes llengües en detriment d'unes altres—, per les raons que siguen: d'utilitat, de poder econòmic, polític, cultural... s'han de rebutjar decididament. La riquesa lingüística és un tret essencial de les societats modernes, que malden per construir-se en el respecte a l'altre. Així, els centres educatius han de posar a la nostra disposició un ensenyament equitatiu de les llengües per a tots els seus alumnes. Privar els alumnes novinguts de l'oportunitat d'escolaritzar-se en valencià, al·legant que l'educació en castellà els resultarà més fàcil i entenedora, és una greu errada, ja que amb aquesta acció els estem privant també de la completa inclusió en la societat d'acollida. No perdem de vista que cada llengua és una visió particular de la realitat i que, com més llengües sabem, amb més ductilitat podrem avaluar punts de vista diferents, i més sensibles ens fem a l'empatia, a l'intercanvi i a la convivència.